

Citation: Kaya, E. & Arslantürk Çöllü, D., Bankerlerden Günümüze Türk Bankacılık Tarihinin Kronolojik Olarak Değerlendirilmesi, BMIJ, (2020), 8(4): 1-36, doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i4.1701>

BANKERLERDEN GÜNÜMÜZE TÜRK BANKACILIK TARİHİNİN KRONOLOJİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Emine KAYA²

Received Date (Başvuru Tarihi): 16/02/2020

Duygu ARSLANTÜRK ÇÖLLÜ³

Accepted Date (Kabul Tarihi): 23/09/2020

Published Date (Yayın Tarihi): 10/12/2020

Çalışmada ikinci yazar Sorumlu Yazar (Corresponding Author) rolündedir.

ÖZ

Anahtar Kelimeler:

Galata Bankerleri,
Türk Bankacılık Tarihi,
Milli Bankacılık

JEL Kodları:

G21,
N24

Türkiye'de para ve sermaye piyasalarında aktif şekilde faaliyet gösteren bankalar, finansal sistemin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Günümüz itibariyle güçlü kurumlara ve modern bir bankacılık anlayışına sahip olan Türk bankacılık sektörünün geldiği noktanın doğru değerlendirilmesi adına sektörün tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim ve dönüşümün kavranması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi kronolojik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda Türk bankacılık tarihinin 19. yüzyıla kadar uzandığı ve Osmanlı döneminde banker ve sarrafların faaliyetleri ile başladığı tespit edilmiştir. Cumhuriyet öncesinde daha çok yüksek kamu borçlanmalarını finanse etmek üzere faaliyet gösteren bankalar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise, sanayi sektörünün finanse edilmesinde görev almıştır. Bu süreçte özel sektörün güçlenerek, özel bankaların kurulduğu tespit edilmiştir. Planlı dönemde ise, bankacılık sektörü için istikrarsız büyüme ve enflasyondan kaynaklanan zorluklar yaşanmıştır. 1980 yılından sonra piyasa ekonomisine geçiş ile, bankacılık sektöründe birçok yenilik meydana gelmiştir. Ancak 1990'dan sonra, yüksek kamu borçları ve yüksek enflasyon nedeniyle, bankacılık sektörü zor yıllar yaşamıştır. Yaşanan krizlerin ardından bankacılık sektöründe, yeniden yapılandırma süreci başlamış ve kredi hacmi ilerleyen yıllarda oldukça genişlemiştir. Mevcut durum itibariyle, Türk bankacılık sektörü sağlam mali yapısı ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

Keywords: Galata Bankers Turkish Banking History National Banking

JEL Codes: G21 N24

¹ Bu çalışma 23-25 Eylül 2020 tarihlerinde Erciyes Üniversitesi'nde düzenlenen 19. Uluslararası İşletmecilik Kongresi'nde sunulan bildirinin geliştirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, emine.kaya001@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7035-9241>

³ Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, duygu.arslanturk@igdir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8023-3888>

EXTENDED ABSTRACT

A HISTORICAL OVERVIEW TO THE BANKING SECTOR BORN WITH GALATA BANKERS IN TURKEY

1. LITERATURE

1.1. RESEARCH SUBJECT

The financial system is one of the most critical indicators of performance in an economy. Therefore, understanding the change and transformation of the financial system provides useful information for economic agents. The banking sector is one of the essential pillars of the financial system.

In Turkey, as in the world, the units that pioneered the banking system are the bankers. Galata bankers influenced the economic conditions with the banker enterprises they established in the second half of the 19th century and played an essential role in the financial life of the Ottoman Empire. Galata Bankers have made significant savings by carrying out loan transactions in almost all lands of the Ottoman Empire and financing the consumer and local people (Kazgan, 2006: 25). Bankers carried out banking activities (Sümer, 2013: 11), and the wealth and welfare of bankers increased to advanced levels. Bankers, who continued borrowing and lending transactions in Galata, carried out banking activities until the transition to modern banking (Apak and Tay, 2012: 66).

1.2. RESEARCH PURPOSE AND IMPORTANCE

The purpose of this study is to evaluate the Turkish banking sector from a historical perspective and to try to shed light on Turkish banking history.

1.3. CONTRIBUTION of THE ARTICLE to THE LITERATURE

It is thought that looking at the Turkish banking sector from a historical perspective may be beneficial for the finance literature. In this way, shedding light on historical development is expected to be a guide in terms of having information about the financial system, proposing policies and reducing uncertainties regarding the future.

2. DESIGN AND METHOD

In the study, the history and development of Turkish banking are investigated chronologically, divided into specific periods. In this context, the literature has been examined, and secondary resources have been used.

3. FINDINGS AND DISCUSSION

It was determined that banking activities in the Ottoman Empire first started through Galata Bankers residing in Galata. It has been determined that banking activities and borrowing in the Ottoman Empire generally originated from the public sector, but in the first years of the Republic, mostly the industrial sector was financed by the banks. Also, it was determined that the private sector got more robust and private banks were established in the same period. The planned period, on the other hand, was a period of difficulties arising from unstable growth and inflation for the banking sector. Therefore, the banking sector could not become strong enough. With the transition to a market economy after 1980, many innovations have occurred in the banking sector. However, after 1990, due to high public debts and high inflation, the banking sector experienced difficult times.

After 2001, the restructuring process started in the banking sector, and the loan volume expanded considerably in this process. The restructuring process has stabilized the banking sector, however; foreign-owned banks have become more assertive, and banks in the sector have begun to

lose their national identity. Today, the financial structure of the Turkish banking system shows a robust character. Besides, the Turkish banking sector has high-quality products and services and effective supervisory institutions.

4. CONCLUSION, RECOMMENDATION AND LIMITATIONS

As a result, it was determined that borrowing generally originated from the public sector in the banking activities, which started with money and bankers in the Ottoman Empire; in the first years of the Republic, the industrial sector was financed by the banks, and the private sector was strengthened, and private banks were established. In the planned period, there were difficulties for the banking sector due to unstable growth and inflation. With the transition to the market economy after 1980, many innovations occurred in the banking sector. However, after 1990, the banking sector had a hard time due to high public debt and high inflation. The restructuring process started after 2001 in the banking sector, and the loan volume expanded considerably in the following years. Such that, while the banking sector has become global, instability has increased. Today, the Turkish banking sector has strong institutions and a modern banking approach.

1. GİRİŞ

Finansal sistem, ekonominin tüm birimleri ile ilişkisi olan, bütünü yansıtan bir performans göstergesidir. İktisadi ajanların tasarruflarının, verimli yatırım alanlarına yönltilmesine kaynaklık eden finansal kurumlar, sistemin oluşmasını sağlamaktadır. Finansal sistemin asıl fonksiyonu, fon arz ve talep edenler için en düşük maliyete sahip optimal alternatiflerin oluşturulmasıdır. Bankacılık sektörü ise, finansal sistemin önemli ayaklarından biridir. Günümüzde, finansal sistem içerisinde, para ve sermaye piyasalarında faaliyetler aktif bir şekilde, bankalar tarafından yürütölmektedir.

Türkiye’de, dünyada olduğu gibi bankacılığa öncölük eden birimler aslında, sarraflardır. Galata Bankerleri veya bir diğer adıyla Galata Sarrafları, 19. Yüzyılın ikinci yarısında kurdukları bankerlik işletmeleri ile Osmanlı Devleti mali hayatında ekonomik koşulları etkilemede önemli görevler üstlenmişlerdir. Galata Bankerleri, Osmanlı Devleti’nin neredeyse tüm topraklarında kredi işlemlerini yürütmek, tüketiciyi ve yerli halkı finanse etmekle önemli birikimler sağlamışlardır (Kazgan, 2006:25). Bankerler, bankacılık faaliyetlerini yürütmüş (Sümer, 2013:11) ve bankerlerin zenginliği ve refahı ileri sevilere yükselmiştir. Borç alıp verme işlemlerini bankerler, Galata’da sürdürmüşler ve modern bankacılığa geçiş sürecine kadar bankacılık faaliyetleri bankerler üzerinde kalmıştır (Apak ve Tay, 2012:66).

Osmanlı Devleti’nde ticaret yoğun yapılmasına ve bankacılık işlemlerine ihtiyaç duyulmasına rağmen bankacılık işlemleri, 19. Yüzyıl ortalarına kadar gelişmemiştir. Halkın çoğunluğu, çiftçilikle ve askerlikle uğraşmış ve vergiler aynı olarak alınmıştır. Pazarlarda ise, uzun zamanlar, mübadele ekonomisi süregelmiştir. Aslında, Osmanlı Devleti’nde bankacılık azınlıklar tarafından yürütölen bir faaliyet olup, daha sonra bankerliğe dönüşmüştür (Güngör, 2017:648).

18. Yüzyılda, Osmanlı Devleti bütçe açıkları için finansman ihtiyaçlarının artması, kronik bütçe sıkıntıları, Osmanlı topraklarında, Ermeni (İnalçık (2001), s. 235’den aktaran, Güngör, 2017:649), Rum ve Yahudiler tarafından yapılan bankerlik ve sarraflık (Sümer, 2016:488) işlemleri, süreç içerisinde bankacılık faaliyetlerine çevrilmiştir. Galata’daki bankerler, hazineye, esnaf ve tüccara borç verme işlemlerini

yürütmüşlerdir (Sümer, 2016:488). Öyle ki, Osmanlı Devleti'nde, yabancı sermayeli bankalar, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Merkez Bankası'nın dahi sahip olamadığı yetkilere sahip olarak, bankacılık sektörüne öncülük yapmışlardır. 1881 yılı itibariyle ise, yabancı bankaların sayısı Osmanlı topraklarında hızla yükselmiştir. Bu yabancı bankalar kendi ülkeleri ve Osmanlı Devleti arasında ticari ilişkiler kurmuş ve ulaşım sektöründe yatırım yapmışlardır (Tokgöz, 2009:24).

Cumhuriyet dönemi öncesi kurulan milli bankaların ilkleri, Ziraat Bankası ve İstanbul Emniyet Sandığı'dır. İstanbul Emniyet Sandığı ödeme gücüyle karşı karşıya kalması sebebiyle, 1907 yılında Ziraat Bankası'na devredilmiştir (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:275). Ziraat Bankası'nın temelini, Memleket ve Menafi Sandıkları oluşturmaktadır. Memleket Sandıkları, bir çeşit tarım sandığıdır ve 20 Kasım 1863'te Mithat Paşa tarafından, Pirot kasabasında kurulmuştur. 1888 yılına gelindiğinde, Ziraat Bankası kurulmuş ve bu sandıklar, Ziraat Bankası'na aktarılmıştır (<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/BankamizZB/surdurulebilirlik/Documents/SurdurulebilirlikRaporu2013.pdf>, Erişme Tarihi: 26.12.2019). Her çeşit bankacılık işlemi yapmayan ve yalnız tarım kredisi finansmanı sağlama amacıyla kurulan Ziraat Bankası ve Ziraat Bankası'nın temelini oluşturan Memleket ile Menafi Sandıkları, Cumhuriyet kurulmadan önce, milli bankacılığın ilk adımı şeklinde kabul edilmektedir (Artun, 1980:31).

1909 yılına dek, Osmanlı topraklarında bankacılık iki temele sahip olmuştur. Birincisi, yabancı bankalarla başlayan borçlanma bankacılığıdır. İkincisi ise, Memleket Sandıkları'nın, Menafi Sandıkları'nın ve Emniyet Sandığı'nın yabancı bankalara tepki olarak oluşumu ve milli bankacılığın boy göstermesidir. 1907 yılında II. Meşrutiyetin ilanından 1923'dek olan süre içerisinde, yabancı bankacılığa tepki olarak, milli bankacılık doğmaya başlamıştır. 1917 yılında kurulan İtibari Milli Bankası, Osmanlı topraklarında, özel sektör bankacılığın öncüsüdür. Bu bankaya yabancı bankalarla rekabet edebilme olanağı sağlamak için, bazı vergi indirimleri ayrıcalıkları verilmiştir. 1927 yılında, İtibari Milli Bankası, İş Bankası ile birleşmiştir (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:275). 1909 yılından Cumhuriyetin ilanına kadar olan sürede, yedi yabancı banka, iki azınlık bankası ve 21 milli nitelikli banka mevcut olmuştur (Artun, 1980:35).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise, milli bankacılık teşvik edilmiştir. Liberal ekonomiye geçişle birlikte, özel sektör bankacılığı da gelişmeye başlamıştır. 1930 yılında Merkez Bankası kurularak, Osmanlı Bankası'nın yetkisinde olan emisyon işlemi, Merkez Bankası'na devredilmiştir (Sümer, 2016:489). 24 Ocak 1980 kararları, Türk bankacılık sektörü açısından dönüm noktası olarak görülmektedir. 24 Ocak Kararları, birçok sektörde köklü değişimlere sahne olmuş ve bu dönemde kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçiş gerçekleşmiştir. Faiz oranları serbest piyasa tarafından belirlenirken, milli bankalar ve yabancı bankalar kurulmuş ve bankacılık sektöründe rekabet artmıştır. Nitekim, Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılmış ve Bankalar arası Para Piyasası (İnterbank), faaliyete geçirilmiştir (Sümer, 2016:489).

Türk Parası Kıymeti Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar ile sermaye hareketleri için serbestlik ve Türk Lirası (TL) için konverbilite sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın (TCMB) kambiyo işlemlerindeki tekelliği, diğer bankaların kambiyo işlemlerini yürütebilmesi sağlanarak, gevşetilmiştir (Ertuğrul ve Zaim, 1996:28).

1990'lı yıllarda ise, kamu kesimi borçlarının artışı ve enflasyonun kontrol edilememesi dolayısıyla, Türkiye ekonomisi, finansal ve ekonomik istikrarsızlıklara maruz kalmıştır. 1994, 1998 ve 2001 yıllarında oluşan krizler ile, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ihtiyacını açık hale gelmiş ve reformlar gerçekleştirilmiştir. 2001 yılı krizinden sonra başlayan yeniden yapılandırma süreci, bankacılık sektörünün güçlenmesi için ön ayak olmuştur. Ekonomik büyüme bu dönemde artmış ve bankacılık sektörünün bu büyüme içerisindeki payı büyük olmuştur. 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayan ve sonra tüm dünyaya yayılan küresel Mortgage krizi ile, finansal koşullar keskinleşmeye başlamış ve bankacılık sektörü işlevini sürdürmeye devam etmiştir (Keskin vd., 2019:62). Ayrıca, Türkiye'de bankacılık sektörü, diğer sektörlerle karşılaştırıldığında, ağır düzenlemelere maruz kalmıştır (TBB, 2012a:9-10).

Bu çalışmanın amacı, Türk bankacılık tarihinin, gelişimi ve dönüşümü hakkında bilgi vermektir. Bu kapsamda literatür incelenmiş ve Türk bankacılık tarihi üzerinde, ikincil kaynaklardan yararlanarak incelemeler yapılmıştır. Bankacılık

sisteminin öneminden yola çıkılarak, bu çalışmada, Türk bankacılık sektörüne tarihsel bir perspektiften bakmanın, iktisat ve finans literatürü için faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bu şekilde tarihsel gelişime kronolojik olarak ışık tutulmasının, finansal sistem hakkında bilgi sahibi olma, politika önerme ve geleceğe ilişkin belirsizlikleri azaltma noktasında yol gösterici özelliği olması beklenmektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün sunulmasının ardından, Türk bankacılık tarihi, belirli dönemler itibarıyla incelenmektedir. Bu kapsamda, ilk olarak Galata Bankerleri ile başlangıç yapılarak, Cumhuriyet öncesi Türk bankacılık tarihine göz atılırken; daha sonra Cumhuriyet dönemi sonrası Türk bankacılık tarihi tanıtılmaktadır. Ardından, çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

2. GALATA BANKERLERİNDEN GÜNÜMÜZE TÜRK BANKACILIK TARİHİ

Türk bankacılık tarihinde, bankacılığın doğduğu dönemlere göz gezdirilince, Osmanlı Devleti'nin hem borçlarının finansmanında hem de doğrudan yatırımlarının finansmanında Galata Bankerlerinden ve yabancı bankalardan yararlandığı dikkat çekmektedir. Galata bankerleri ve yabancı bankalarla başlayan bankacılık süreci, Osmanlı döneminde, iktisadi süreci tanıma olarak görülmüştür. Bankacılık faaliyetleri ise, Cumhuriyet'in ilanından sonra, millileşme akımı ile hız kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde, kamu bankalarının kurulması ile ülke ekonomisine kredi temini sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte, tasarruflara yönelme olduğu için, bankalar tasarruflara yönelik düzenlemeler ve faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu şekilde, millileşme yaşayan Türk bankacılık sektörü gelişmeye başlamıştır. Yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerle gelen yeniden yapılandırma süreci, Türk bankacılık sisteminin güçlü mali yapıya sahip olmasını sağlamıştır.

Türk bankacılık tarihi, literatürde iktisadi gelişimin dönüm noktaları dikkate alındığında, aşağıda yer verilen dönemlere bölünerek incelenmektedir (Yetiz, 2016:109; Keskin vd., 2019:3; Artun, 1980:40, Canbaş ve Doğukanlı, 2007:280):

- Cumhuriyet Öncesi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1847-1923)
- Cumhuriyet Dönemi (1923-Günümüz Bankacılığı)

1. Milli Bankalar Dönemi (1923-1933)
2. Kamu Bankaları Dönemi (1933-1945)
3. Özel Bankalar Dönemi (1945-1960)
4. Planlı Dönem (1960-1980)
5. Bankacılıkta Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980-1990)
6. Yoğun Kamu Borçlanması ve Kriz Dönemi (1990-2001)
7. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi (2001-2007)
8. Küresel Kriz ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler (2007-2018)
9. Bankacılık Sektörünün Mevcut Durumu

2.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Bankacılık Tarihi

Kurumsal olarak, M. Ö. 2000 yılının Babil’inde başladığı iddia edilen bankacılık faaliyetleri, ticaretin gelişmesi ile sarraflar tarafından sürdürülmüştür. Sarraflar, bankacılığın ve bankerliğin öncü birimleridir. Banka kelimesi, İtalyanca “Banco” sözcüğünden türemiştir ve sarrafların işlemlerini yürüttüğü masa ile sıra anlamına gelmektedir. Nitekim, sarrafların mevduat kabul ettikleri, kredi işlemlerini gerçekleştirdikleri işyerleri, zaman içerisinde mevduat ve transfer bankalarına dönüşmüştür (Artun, 1980:3).

M. Ö. 3500 yıllarında, Mezopotamya Uruk’ta ilk banka “Maket” kurulmuştur. Maket’in yöneticileri, geri verilmesi koşuluyla, harman zamanı çiftçiye hammadde ve teçhizat ödünç vermişlerdir. Avrupa’da Ortaçağ döneminde ruhban sınıfının aktifliği ve savaşlar nedeniyle, bankacılık gelişme gösterememiştir. Bankacılığın gelişiminde, ruhban sınıfının faiz ve kredi işlemlerini yasaklamasının, önemli etkileri bulunmaktadır (Sümer, 2016:487).

Avrupa’da bankacılığın tarihi eski ve uzun olduğu için, modern finansal kurumların oluşumu keşiflerin ardından hızlanmış; ticarileşme ve parasallaşma süreci önemli bir boyut kazanmıştır. İlk modern finansal kuruluşlara, İtalyan Devletleri’nde rastlanmıştır. Ticaret bankaları, borsalar, merkez bankaları, anonim ortaklıklar, finansal sistemlerin meydana gelmesinde aktif rol oynamıştır. Bu süreçte

ise, iktisadi büyüme, teknolojik gelişmeler ve sanayileşmeyi finansal krizleri tetiklemiş; ayrıca, bu krizleri önlemek ve minimuma indirmek için yeni araçlar ile denetim mekanizmaları geliştirilmiştir. Avrupa'da 14. ve 19. Yüzyıllar içerisinde, yaşanan finansal sistem gelişimleri, Osmanlı Devleti'nde yaşanmamıştır. Osmanlı Devleti'nde ise, faiz ve tefecilik işlemlerinin yapılması, şeriat tarafınca yasaklanmıştır (Coşar, 2010:1).

1840 yılında ilk kez çıkarılan kâğıt paranın değer kaybetmesi üzerine, 1845 yılında en tanınmış iki banker ile Osmanlı Devlet'i arasında sözleşme imzalanmıştır (Artun, 1980: 23). 1850'lere doğru, Osmanlı Devleti'nin vergi gelirleri karşılığı olarak borç veren ve Galata bankerleri olarak isimlendirilen en tanınmış iki banker ise, Teodor Baltacı ve Jak Aleon'dur (Kazgan, 2006:28). Teodor Baltacı ve Jak Aleon, Osmanlı topraklarında, ilk banka kurma girişiminde bulunmuşlar ve 1847 yılında Bank-ı Dersaadet'i (İstanbul Bankası) kurmuşlardır. Dış ticaretin açık vermesi ile finansman sağlamak için yerli tüccarlar, Osmanlı Devleti'nden kredi talep etmişlerdi. Osmanlı Devleti ise, Teodor Baltacı ve Jak Aleon'a banka kurması için başvurmuş ve ithalat kredi finansmanı sağlamaya çalışmıştır. Bankanın esas görev döviz kuru istikrarını sağlamaktır. Ayrıca, bankanın lüks tüketimin gereği olan ithalatı finanse etmek gibi bir fonksiyonu bulunmaktaydı. Bankanın tüm sermayesi 25 milyon kuruştur. Fakat, Bank-ı Dersaadet'in 1853 yılında Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'nin dış ticaretini olumsuz etkilemesi ve devletin desteğini çekmesi ile, faaliyeti durdurulmuştur (Fertekligil, 2000:20).

Galata Bankerlerinden alınan avanslar karşılanamayınca, Kırım Savaşı'ndan sonra, Islahat Fermanı önerisi ile 1856 yılında Bank-ı Osmani (Osmanlı Bankası) kurulmuştur (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:274). İngiltere Kralının fermanında, bankanın yönetim merkezinin Londra'da, iş merkezinin İstanbul'da olmasına karar verilmiş banka, 500.000 İngiliz Sterlin sermaye ile faaliyete başlamıştır (Artun, 1980: 26). Bankacılık alanında bu banka, devletin adını taşıyan en önemli kuruluş olmuş ve yabancı bankalar dönemini başlatmıştır (Artun, 1980:23). 2000'li yıllara dek uzun yıllar faaliyetini devam ettiren Osmanlı Bankası, 2001 yılında Garanti Bankası'na katılmıştır.

Osmanlı Bankası, borçlanma bankacılığı şeklinde bir kuruluş yapısı içerisinde olmuştur. Osmanlı Bankası'na, 1863-1875 yılları arasında ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu ayrıcalıklar, dolaşıma para çıkarma, bütçe komisyonlarına temsilci gönderme, devlet gelirlerini bankaya yatırma ve giderleri banka aracılığıyla ödemedir. 19. Yüzyılın ortalarına doğru, Osmanlı Devleti'nin borçları katlanmaya devam etmiş ve devlet kaynak sağlamak için, yabancı sahipliğindeki bankaların devlet sınırları içerisinde şubeler açmasına müsaade etmiştir (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:274).

Kırım Savaşı öncesi, milli banka kurma niyeti, gündeme gelmiştir. Fakat 1853 yılında, savaşın başlaması ile milli banka kurma girişimi ertelenmiştir. Çünkü savaşın maliyeti, devlete oldukça yüksek olmuş ve devlet, savaşın finansmanı için iç ve dış borçlanma araçlarına yönelmiştir (Ortabağ, 2018:26). Nitekim, Kırım Savaşı'nın ardı sıra, Osmanlı topraklarında borçlanma dönemi başlamış ve yabancı bankaların süregeldiği dönemler yaşanmıştır. 1856 yılında yayımlanan Islahat Fermanı'nda, bir banka kurulması net bir şekilde belirtilmiştir (Artun, 1980:23). 1865 yılında, Osmanlı Devleti'nin iç borçlarının birleştirilmesi, devletin borçlarının kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Fakat, devletin mali sıkıntıları süregelmiş ve Osmanlı Bankası, Osmanlı Devleti'ne borç vermeye yanaşmamıştır. 1863 yılında ise, Osmanlı Devleti tarafından Ziraat Bankası isimli milli bir banka kurulacağı söylentileri yayılmaya başlamıştır (Ortabağ, 2018:46).

Osmanlı Devleti'ne borç vermek ve döviz spekülasyonlarından yararlanmak için, çeşitli yabancı bankalar kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren yabancı bankaları, Fertekligil (2000:21), şöyle sıralamaktadır: “*Banque de Constantinople (1847), La Banque de Turque (1860), La Societe General de l'Empire Ottoman (1864), The Ottoman Financier Association (1866), Credit General Ottoman (1869), Austro- Ottoman Bank (1872), Austro-Turkish Bank (1872), La Societe Ottomane de Change et de Valeurs (1872), Selanik Bankası (1888)*”.

Osmanlı Devleti'nin devlet yapısının neticesi olarak, askeri yükümlülükler halk için fazla gelmiştir. Savaşlarda can kaybı ve bu durumun sonucu olan, köylerde işgücü kaybı artmaya başlamıştır. Ayrıca, çok küçük seviyelerde vergi vererek, gayrimüslimler erkek çocuklarını orduya göndermemişlerdir. Dolayısıyla,

gayrimüslimlerin yaşadığı bölgelerde, refah seviyesi yükselmeye başlamıştır. Nitekim Türk köylüleri, tarımsal faaliyetlerini sürdürmek için nakde ihtiyaç duymuşlardır. Gayrimüslimler ise, nakit ihtiyacı olan Türk köylülerine çok yüksek faiz oranları ile nakit sağlamışlardır. Türk köylülerin kredi ihtiyacını karşılamak için, Mithat Paşa, 20 Kasım 1863 tarihinde, Memleket Sandıkları'nı kurmuştur. Memleket Sandıkları'nda ilk dönemlerde, imece yoluyla; daha sonra, köylünün mal varlığıyla orantılı bir şekilde buğday alımı ile finansman faaliyetleri yürütülmüştür. İlerleyen dönemlerde sermayenin temininde sıkıntılar çıkması ve kredi temininde yolsuzlukların olması nedeniyle, Memleket Sandıkları, Menafi Sandıkları olarak isimlendirilmiştir. Menafi Sandıkları'nın sermayesi, aşar vergisine menafi hisse isimli bir hisse eklenerek temin edilmiştir. Menafi Sandıkları, sosyal devlet anlayışının ilk örnekleri olmuştur (Kazgan, 1999:144). Fakat, Menafi Sandıkları'nın kaynaklarının kullanımı ile ilgili de yolsuzluklar meydana gelmesinden dolayı, 1888 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk milli bankası olan Ziraat Bankası kurulmuş ve Menafi Sandıkları'nın sermayesi Ziraat Bankası'na devredilmiştir (İloğlu, 1964:95).

Ziraat Bankası'nın temelini oluşturan Memleket Sandıkları'nın sonra, Osmanlı topraklarında Rusçuk'ta 1867 yılında kurulan bir diğer milli banka, Emniyet Sandığı'dır. Memleket Sandıkları'nın amacı tarım kredisi vermek iken, Emniyet Sandığı Bankası'nın kuruluş amacı, aslında ticari bankacılıktır. 1868 yılında İstanbul'da da şube açan Emiyet Sandığı, tüketicilere tüketim kredisi vermeyi amaçlamış ve oldukça rağbet görmüştür. Ancak, Emniyet sandığı, 1907 yılında, Ziraat Bankası'na devredilmiştir (Artun, 1980:34).

Milli bankacılığın ilk örneği olan kooperatif şeklinde kurulan Memleket ve Menafi Sandıkları'nın Ziraat Bankası'na devri, kalıcı bankacılık girişimi olmuştur. 20. Yüzyılın ilk dönemlerinde milli bankacılığın bölgesel bankacılık kolunun gelişmesi, aslında sınırlı girişimler olarak görülmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2005:21). Çünkü, kurulan bankaların çoğu rekabet edebilme özelliğine sahip olmamış ve bankacılıkta bu dönemin devlet desteğine ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmıştır (Zarakolu, 1973:16).

2.2. Cumhuriyet Dönemi Bankacılık

Türkiye’de bankacılık sektörünün yapısal dönüşümü, diğer iktisadi ve sosyal yapı dönüşümleri gibi, Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Osmanlı Devleti döneminde bankacılık gelişim ve devamlılık sağlayacak ortam bulamamış, ancak, yavaş ve cılız bir şekilde büyümüştür.

Osmanlı Devleti’nden fazlasıyla yıpranmış bir ekonomik sistem alan Türkiye Cumhuriyeti’nde iktisadi yapı, büyük ölçüde tarıma dayalı yapı sergilemiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra, milli ve yabancı bankalar çeşitli boyutlar açısından eşit büyüklüklere ulaşmasına rağmen, hala bankacılık sistemi yabancı sermaye gözetimi altında kalmıştır. Dolayısıyla, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, milli bankacılığın geliştirilmesi için çaba harcanmıştır. Şubat 1923’te tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi mesleklerinden delegelerin iştirakiyle, İzmir İktisat Kongresi’nin temelleri atılmıştır. 1923 yılında İzmir’de milli bankacılığın geliştirilmesi için atılan ilk adım olan İzmir İktisat Kongresi’nde, dönemin İktisat Bakanı milli bankacılığa duyulan özlemi şu şekilde ifade etmiştir: *“Kredi kuruluşlarından yoksun bir Türkiye, ekonomik gelişimini yürütemez ve daha uzun asırlar yabancılar için çalışan bir sömürge niteliğinden kurtulamaz”* (Ökçün’den (1698) aktaran, Artun, 1980:41-42).

Cumhuriyetin ilanından sonra, Osmanlı Bankası’na tanınan ayrıcalıkların bazıları, 1924 ve 1925 yılında imzalanan sözleşmeler ile kaldırılmıştır. Bu kaldırılan ayrıcalıklar, devletin kâğıt para çıkarmasını yasaklama, bütçe komisyonlarında temsilci bulundurma, olağanüstü tahsisatın kaydedilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin dilediği zaman Merkez Bankası kurabilmesiydi (Artun, 1980:3).

Cumhuriyet dönemi bankacılık, aşağıdaki başlıklar altında toplanabilmektedir (Keskin vd., 2019:97):

1. Milli Bankalar Dönemi (1923-1933)
2. Kamu Bankaları Dönemi (1933-1945)
3. Özel Bankalar Dönemi (1945-1960)
4. Planlı Dönem (1960-1980)
5. Bankacılıkta Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980-1990)
 - Yoğun Kamu Borçlanması ve Kriz Dönemi (1990-2001)

- Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi (2001-2007)
- Küresel Kriz ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler (2007-2018)
- Bankacılık Sektörünün Mevcut Durumu

2.2.1. Milli Bankalar Dönemi

İzmir İktisat Kongresi'nde bir ana ticaret bankası, bir de sanayi bankasını kurulması hedeflenmiştir. Bu kararın neticesinde, İzmir İktisat Kongresi'ne katılan ticaret erbabı, Türkiye İş Bankası'nın önerileri kapsamında (Şahin, 2009:35), 1924 yılında İş Bankası ve 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur (Parasız, 2014:20). Bu sırada da Ziraat Bankası'nın sermayesi artırılmıştır. Bu şekilde, tarım, ticaret ve sanayi sektörlerinde finansal açıdan destek verebilecek, milli kredi sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:277).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, bankacılık sektörü belirli boyutlara ulaşmıştır. 1926 yılının sonunda, özel yasa ile kurulmuş üç banka, üç ticaret bankası, 18 yabancı banka, 18 milli banka olmak üzere toplam 42 banka Türkiye'de faaliyet sürdürürken, 1929 yılında bu sayı 59'a ulaşmıştır. Bu artışın sebebi ise, sayıları 37'e varan milli bankalardan kaynaklanmıştır (Artun, 1980:44).

Cumhuriyet döneminde özel sermaye ile kurulmuş ilk büyük niteliği olan banka İş Bankası'dır. İş Bankası, özel bir banka olmasına rağmen, bir taraftan imalat sektörü için kredi finansmanı sağlarken, diğer taraftan ülkenin kalkınmasına öncülük yapması için devletten önemli destekler almıştır (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:277).

1924 yılında İş Bankası'nın kurulmasının ardından, 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur (Artun, 1980:42). Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, iştirak bankacılığının ilk örneğidir ve bankaya, geçici suretle devredilmiş imalat kuruluşlarını işletme yetkisi verilmiştir. Ayrıca, banka imalat kuruluşlarına kredi verme yetkisine de sahip olmuştur. Fakat, kaynak yetersizliği üzerine 1932 yılında, Devlet Sanayi Ofisine ve Sanayi Kredi Bankası'na devrolunmuştur. Ardından, bu iki kuruluşun yerine Sümerbank kurulmuştur (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:278).

1927’de ise, konut kredisi finansmanı sağlamak için Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş ve bu banka 1946 yılında Emlak ve Kredi Bankası’na çevrilmiştir. TC. Merkez Bankası’nın kuruluşu ise, 1930 yılında gerçekleştirilmiştir (Yetiz, 2016:111).

2.2.2. Kamu Bankaları Dönemi

Cumhuriyetin kurulmasından sonraki süreçte izlenen sanayileşme stratejisi, sermaye birikiminde kaynak yetersizliği dolayısıyla, istenen amaca ulaşamamıştır. 1929’da Sovyetler Birliği ekonomisi haricinde tüm dünyayı etkileyen Büyük Buhran, iktisadi alanlarda yeniliklerin önünü açmıştır. Devlet müdahalelerinin gündeme geldiği bu dönemde, Türkiye ekonomisinin kalkınmasında, devlet yatırımlarının aktif olması gerekliliği tartışması boy göstermiştir. Bu kapsamda, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile yetersiz sermayenin güçlendirilmesi, kalkınma stratejisi şeklinde hedeflenmiştir (TBB, 2012a:7).

Türk bankacılık tarihi açısından bakıldığında, kamu bankaları döneminin en belirgin özelliği, büyük devlet bankalarının kurulmuş olmasıdır. 1934 yılı, Birinci Sanayi Planı’nın faaliyete geçirilmesi ile, belli sektörleri kredilemek için devlet destekli özel amaçlı bankaların kurulduğu dönemdir (Parasız, 2005:21).

T.C. Ziraat Bankası gibi belirli amaçla yasa ile 1933’te Sümerbank ve İller Bankası; 1935’te Etibank, 1937’de Denizbank, 1938’de Halk Bankası ve Halk Sandıkları faaliyete geçirilmiştir (Artun, 1980:44; Yetiz, 2016:111). Sümerbank, sınai kalkınmayı teşvik etmek için; İller Bankası, yerel yönetimlerin kalkınmasını sağlamak için; Denizbank, liman faaliyetlerini desteklemek için; Halk Bankası, küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri teşvik için kurulmuştur (Yetiz, 2016:111).

1933-1944 yılları arasında sanayileşme için elzem, fakat faydası daha düşük olan ve özel sektör tarafından desteklenmemiş yatırımların devlet tarafından desteklenmesi, bu yatırımlar için başvuru finansman yönteminde kemer sıkmaya sebep olmuştur. 2999 sayılı Bankalar Kanunu, 1930’da kabul edilmiş ve bu kanun düşük maliyetli finansman sağlayan işlemlerin yolunu açmıştır (Zarakolu, 1973:53). 1930’lu yılların daha başında tarım gelirlerinin ve ticaretin azalması, tek şubeye sahip milli bankaların kapanması ile sonuçlanmıştır. Bu süreçten sonra, 1930 yılında Türk Ticaret Bankası kurulmuştur (Keskin vd., 2019:16).

2.2.3. Özel Bankalar Dönemi

Türk bankacılık tarihinde, özel bankalar döneminin en belirgin özelliği, sanayileşmek için iktisadi devlet anlayışının yerini, özel sektör kalkınmasını hedefinin almasıdır. Bu politika değişikliği ile, ekim alanlarının artması ve tarımda makineleşme, ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Ardından bu büyüme özel sektör bankacılığına yansımış ve özel sektör bankacılığı büyük gelişme yaşamıştır. 1944'te Yapı ve Kredi Bankası; 1946'da Garanti Bankası, 1948'de Akbank, Türkiye Kredi Bankası ve Tutumbank; 1955'te Pamukbank; 1950'de Türkiye Sınai Kalkınma Bankası; 1952'de Doğubank; 1953'te İstanbul Bankası ve Türk Express Bank; 1954'te Şekerbank ve Vakıflar Bankası; 1955'te İşçi ve Kredi Bankası, Turizm Bankası ve Pamukbank; 1956'da Raybank; 1957'de Tümsübank ile Esnaf ve Kredi Bankası; 1958'de Sanayi Bankası, Çaybank, ve Maden Kredi Bankası; 1959'da Türkiye Öğretmenler Bankası faaliyet hayatına başlamıştır (Keskin vd., 2019:16-17; Canbaş ve Doğukanlı, 2007:279; Artun, 1980:47-48).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özel bankacılığın gelişmesi ile, 1943 yılında 43 olan banka ve 405 banka şubesi sayısının, 1959 yılında 60 banka ve 1759 şube sayısına yükselmesini sağlamıştır (Akgüç'den (1992) aktaran, Coşar, 2010:9). Özel bankalar döneminin bir diğer önemli özelliği, bankacılık sektöründe örgütsel dayanışma adımlarının atılmasıdır. Bankacılıkta gelişme yakalama, bankalar arasında dayanışma oluşturulması, haksız rekabeti engellemek adına, 1958'de tüzel kişiliği olan Türkiye Bankalar Birliği (TBB), 7129 sayılı yeni Bankalar Yasası ile kurulmuştur (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:280).

Sermaye ithaline dayanan serbestleşme politikası, 1958 yılı ile, kamu borçlarında artış, enflasyon, dış ticaret açığı gibi faktörler, iktisadi kriz için zemin hazırlamıştır. 1958 krizi, ilk olarak küçük ölçekte ve milli bankaları etkilemiş ve bu bankaların verdikleri kredilerin tahsilinde temerrütler yaşanmıştır. Bu durumlar, 1958'te istikrar önlemleri alınmasını sebep olmuş ve zayıf bankaların bankacılık sisteminden kaybolmasına kaynaklık etmiştir (TBB, 2012a:10).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ekonominin ve bankacılığın büyümesinde yavaşlamalar olmuş, yatırımlar, dış kaynak ve tarımsal üretimle kredilenmiştir. Bu

durum ise, kamu yatırımları için finansman açığı oluşmasına kaynaklık etmiş ve yaşanan bu olumsuzluklar, bankacılık sistemine de yansımıştır. Özel bankalar döneminin sonuna gelindiğinde, milli ve küçük çaplı bankaların birçoğu tasfiye edilmiştir. Öyle ki, 19 adet banka ya başka bankaya devredilmiş ya da tasfiye edilmiştir (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:281).

2.2.4. Planlı Dönem Bankacılığı

Türkiye ekonomisi, 1950-1960 yılları arasında istikrarsız büyüme yaşamıştır. 1954'ten sonra, üretim düşmüş; dış ticaretteki düşüş ile enflasyon krize sebep olmuştur. Büyüme hızı, tüm sektörlerde düşmüş ve iç ile dış kaynaklar verimli kullanılmayarak, istikrar yakalanmaya çalışılsa da başarılı olunamamıştır (Şahin, 2009: 131). Bu sebeple, 1958'de istikrarın sağlanması için önlemler alınmış; fakat, bu önlemler başarılı olamamıştır. Aslında, istikrarsızlık ve kriz için iki önlem göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar, serbest piyasa ekonomisi ve planlı sermaye kullanımınıdır. İç ve dış şartların mevcudiyeti, liberal ekonomiden çıkılıp, planlı sermaye kullanımının seçilmesine sebep olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2005:144). Ardından, sanayileşme sürecinde, ithal ikameci sanayileşme modeli üzerinde iktisadi faaliyetler yürütülmeye başlanmıştır.

İthal ikameci stratejinin belirlenmesi ile dışa kapalı ekonomik sistem içerisinde faiz oranları ve döviz kurları, hükümet tarafından belirlenmiştir. Planlı dönemde bankacılık faaliyetleri, diğer sektörler gibi, devlet kontrolü etkisinde kalmıştır (TBB, 2012a:12). 1960'lı yıllarda, bankacılık sektörü mevduat bankacılığı üzerine kurulu olmuştur ve bankalar, kısa vadeli krediler vermişlerdir. Planlı dönemde ise, kalkınma ve yatırım bankalarının sayısı artmıştır. Çünkü bu dönemde kalkınma yoğun ilgi görmüş ve Dünya Bankası ülkelerde incelemelerde bulunarak, uzun vadeli kredilerin finansmanının kalkınmayı destekleyeceğine dair görüş bildirmiştir (Çonkar'dan (1988) aktaran, Coşar, 2010:13).

Türk bankacılık sistemi, planlı dönemde büyük bir deprem yaşamıştır. Bu depremin kaynağı, tedrici tasfiyeye sokulan beş banka olmuştur. Esnaf ve Kredi Bankası, T. Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası, Doğubank, Tutum Bankası ve Sanayi Bankası tasfiye olan bankalardır. Bu beş bankanın ardından, Raybank, Türkiye Kredi

Bankası ve Buğday Bankası konsorsiyum ile Anadolu Bankası çatısı altında birleşmişlerdir. Planlı dönemde, tasfiyede olan bankaların sayısının çok olması, yeni banka kurulmaması politikasına ayak oluşturmuştur. Bu dönemde, sadece beş adet yeni banka kurulmuştur (Artun, 1980:49). Ayrıca, Devlet yatırım Bankası ile Sanayi Yatırım ve Kredi bankası gibi iki önemli kalkınma bankası bu dönemde kurulmuştur (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:281).

1963-1967 zaman aralığını kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, kredilerle ilgili problemlere değinilmiştir. Öyle ki, belirlenecek kredi politikalarının enflasyona sebep olmadan, kredilerin ekonomi içerisinde dengeli ve verimli bir şekilde dağıtılması gerektiği planda belirtilmiştir (I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, sayfa 101). II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 1968-1972 dönemi için, özel bir yatırım bankasının kurulması ve mevduat ile kredi sigortaları dile getirilmiş ve kredilerin sektörlere aktarımı için faiz farklılaştırması gibi teşvik edici önlemlerin alınacağı belirtilmiştir (II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, sayfa 114). III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-1977) ise, tasarruflar üzerinde durulmuş ve ekonomik kalkınma için tasarrufların üretken sektörlere aktarılması gereği üzerine vurgu yapılmıştır. Fakat, sermaye piyasasının örgütlenmiş şekle gelmemesi ve tasarrufların sanayi yatırımlarına dönüştürülememesi, bankacılıkta kredileme sisteminin yapısal değişime ihtiyacının olduğunun kanıtı olmuştur (III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, sayfa, 114).

İkinci (1968-1972) ve Üçüncü (1973-1977) Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemlerinde, küçük ve çok sayıda banka kurulması politikası değiştirilmiş ve az sayıda; ancak, fazla şubesi olan büyük bankaların kuruluşu hızlanmıştır. Bu dönemlerde kredi faiz oranları, yüksek enflasyon sebebiyle, firmaların kredi ihtiyaçlarının olması, kredi sağlayan ticari bankaların önem kazanmasını sağlamıştır. Holdingler, ticari bankaları yetki ve denetimlerine almak için rekabet etmişlerdir (Canbaş ve Doğukanlı, 2007:282). Özellikle III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, tasarruflarının artırılması önemsenirken; ticari ve kalkınma bankaları üzerinde durulmuştur. 1970 yılından sonra yaşanan 12 Mart Darbesi, Petrol Krizi, Kıbrıs Barış Harekâtı, politik istikrarsızlıklar gibi ekonomik ve politik krizler, Türkiye

ekonomisini ve dolayısıyla bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde enflasyon hızlanmış ve kaynak dağılımı dengesizleşmiştir (Coşar, 2010:12).

1980 yılı öncesi, Türk bankacılık sektörünün genel özellikleri aşağıda yer almaktadır (Şahin, 2009:482-483):

- Bankacılık sektöründe egemenlik, kamu kesimine ait olmuştur.
- Bankacılık sektörü, rekabet edebilme yeteneğine sahip olmamıştır.
- Bankacılık sektörüne giriş ve çıkışlar, mevzuat engeli ile karşılaşmıştır.
- 1970 yılı sonrası, holdingleşme akımı başlamıştır.

2.2.5. Bankacılıkta Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980-1990)

Ülkede yaşanan iktisadi ve siyasi bunalımlar sonrasında 1960-1980 yılları planlı dönem olarak kabul edilmiş ve bu dönemde ekonomiye kalkınma planları ile yön verilmeye başlanmıştır. Ancak planlar yardımıyla hareket edilmesine rağmen 1970'li yıllarda da üretim yapısından, ekonominin iç ve dış değişimlerinden, uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisinin döviz tasarrufunu artıracağı beklentisinin aksine döviz talebini artırarak işlemez hale gelmesinden, petrol fiyatlarının ciddi oranda artış göstermesinden ve ekonomik olarak yakın ilişki içinde bulunan ülkelerin yaşadıkları ağır ekonomik bunalımlardan kaynaklı olarak sorunlar devam etmiş ve dönemin sonlarına doğru ekonomik bunalım kendini daha çok hissettirmiştir (Coşkun vd., 2012:14).

1980 yılına gelindiğinde ise tüm dünyayı hızla etkisi altına almaya başlayan finansal liberalizasyon akımı gündeme gelmiştir. Hükümetlerin finans sistemleri üzerindeki denetim ve kısıtlamalarının esnetilmesiyle ortaya çıkan deregülasyon uygulamaları olarak ifade edilen finansal liberalizasyon ya da finansal serbestleşme, tasarruf fazlası olan ekonomilerden tasarruf açığı olan ekonomilere sermaye akışını teşvik ederek kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasını hedeflemektedir. İlk olarak gelişmiş ülkelerde kendini gösteren finansal serbestleşme akımı daha sonra gelişmekte olan ülkelerde de görülmeye başlamıştır. Nitekim bu süreçte gelişmekte olan ülkelerin tasarruf konusunda yaşadıkları sorunları aşabilmelerinin dış kaynakları ülkelere çekmeleri ile mümkün olabileceği ve bunun içinde finansal

sistemin serbestleştirilmesinin gerekli olduğu görüşü ortaya atılmıştır (Balaylar, 2017:551-552). Bu kapsamda finansal serbestleşme akımı, 24 Ocak İstikrar programı çerçevesinde alınan kararlarla birlikte Türkiye’de de etkisini göstermiştir. Türkiye ekonomisi için köklü değişikliklerin önünü açan 24 Ocak kararlarıyla, planlı dönemde takip edilen ithal ikameci kapalı ekonomi sistemi yerini serbest piyasa ekonomisine ve ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisine bırakmıştır. Söz konusu kararlar yardımıyla daha sonraki yıllarda faizlerin piyasada belirlenmesinin önü açılarak serbest faiz uygulamasına geçilmiş, banka kurma şartları hafifletilerek yerli ve yabancı yeni bankaların açılması imkânı sunulmuş, tek düzen hesap planı uygulanmaya başlanmış, Sermaye Piyasası Kanununun çıkartılmasına zemin hazırlanmış, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) ve Bankalar arası Para Piyasasının kurulması sağlanmıştır (Sümer, 2016:489; Şen ve Süer, 2016:452). Ayrıca 24 Ocak kararları kapsamında Türkiye’de bulunan bankaların, uluslararası piyasalardan fon temin etmesinin önü açılmış ve yabancı para cinsinden işlem yapmalarına müsaade edilmiştir (Boyacıoğlu, 2003:524). Daha detaylı açıklanacak olursa, 1980 yılı 1 Temmuz itibariyle vadeli mevduata ve kredilere uygulanan faizler serbest bırakılmış ve bankalara mevduat sertifikası çıkarma yetkisi verilmiştir. Böylece 1960-1980 döneminde kullanılan negatif reel faiz uygulaması yerine enflasyonun üzerinde faiz verilmesi anlamına gelen pozitif reel faiz uygulamasına geçilmiştir (Coşkun vd., 2012:14-15). 1981 yılında ithal ikameci sanayileşme dönemi sona ererken, 1982 yılında sermaye piyasası araçlarının kullanımını sağlayan düzenlemeleri oluşturmak üzere sermaye piyasası kanunu çıkarılmıştır. 1983 yılında bankalar tasfiye fonu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’na dönüştürülmüş ve aynı yıl faizlerin serbest bırakılmasının neden olduğu yüksek kredi ve mevduat faizlerinin ortaya çıkardığı sorunların önüne geçmek üzere serbest faiz uygulamasına son verilmiştir. 1984 yılında ise devlet bankaları iktisadi devlet teşekkülü olarak tanımlanmış ve bankalara döviz tevdiat hesabı açma izni verilmiştir. 1985 yılında banka kanunu yürürlüğe girmiş, bu gelişmeyi takiben 1986 yılında bankalar arası fon akışını düzenleyen Bankalar arası Para Piyasası kurulmuş, İMKB faaliyete başlamıştır. 1987 yılına gelindiğinde, merkez bankası açık piyasa işlemleri yapmaya başlamış ve aynı yıl tekrar faiz serbestisine geçilerek piyasa koşulları hâkim

kılınmıştır.1988 yılında bankalar arası döviz ve efektif piyasası, 1989 yılında ise altın piyasası kurulmuş ve döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır (Mangır, 2006: 463; Er, 2009:138-140). Bu süreçte Sermaye Piyasası Kanununun çıkarılması ve İMKB'nin faaliyete başlaması, sermaye piyasası araçlarının (hisse senedi, tahvil, hazine bonosu vb.) hızla gelişmesine ve tasarruf sahiplerinin alternatiflerinin artmasına yol açmıştır. Bu durum bankaların düşük maliyetle sağladıkları fonların azalmasına, finansal piyasalardaki paylarının daralmasına ve müşteri kaybeden bankaların aktif kalitesinin zayıflamasına neden olmuştur (Aydın, 2012:67).

2.2.6. Yoğun Kamu Borçlanması ve Kriz Dönemi (1990-2001)

1980'li yıllarda alınan kararlar ve gerçekleştirilen reformlar bankacılık sektörünün gelişmesine ve derinleşmesine yardımcı olurken, diğer taraftan ülke ekonomisine ilişkin devam eden sorunlar finans sektörünü her geçen gün daha fazla etkilemeye başlamıştır. Nitekim bu süreçte ülkedeki makro ekonomik istikrarsızlık, kamu kesiminin verdiği yüksek tutarlı açıklar, kamu bankalarının sistemi bozucu etkileri, risk algılama ve yönetiminin zayıflaması gibi faktörler, bankaların finansal aracılık görevlerini tam olarak yerine getirmelerinin önüne geçmiştir. Söz konusu faktörlerin etkisiyle sonuç olarak ortaya; öz kaynak yetersizliği, küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı, kamu bankalarının sistem içindeki payının yüksekliği, zayıf aktif kalitesi, piyasa risklerine aşırı duyarlılık ve kırılabilirlik, yetersiz iç kontrol ve risk yönetimi, şeffaflığın eksikliği ve kurumsal yönetim gibi yapısal sorunlar çıkmıştır. Bu sorunlar sektörü hem iç hem de dış etkenlere karşı daha duyarlı ve kırılabilir bir hale getirmiştir (BDDK, 2002:4). Nitekim dışarda yaşanan Körfez Savaşı ve Avrupa'da yaşanan likidite krizi ile içeride yaşanan kamu finansman açığının etkisiyle 1994 yılında bankacılık sektörünün taşıdığı riskler zarara dönüşmüş ve finansal serbestleşme sonrası kriz yaşayan ülkeler kervanına Türkiye de katılmıştır.

İç ve dış borçlanma tikanıklığının neden olduğu 1994 krizini, sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle uluslararası piyasalardan ülkeye akan sıcak paranın artışı ve banka açık pozisyonlarının büyümesi tetiklemiştir. Krizin bir diğer önemli nedeni ise kamu kesiminin finansman açığı vermesi ve borçlanma gereği duymasıdır

(Bahar ve Erdoğan, 2011:10). Bu kapsamda 1990 yılında uygulanan ve hazinenin bütçe açıklarını kapatmak üzere ticari bankalardan fon aktarılmasına müsaade eden para programı, krizin doğuşuna etki eden önemli faktörlerdendir. Yukarıda sıralanan tüm yapısal zayıflıkların ve sürdürülemez boyutlara ulaşan bütçe açıklarının hâkim olduğu ekonomide, 1994'te yaşanan krizle birlikte Merkez Bankası rezervlerine ilişkin sabit kuru koruyamayacak hale gelmiş, faiz oranları oldukça kritik seviyelere ulaşmış ve Türk Lirası yabancı paralar karşısında aşırı değer kaybederek devalüasyona uğramıştır (Yetiz, 2016:112). Ayrıca bu süreçte bankacılık sektörünün toplam aktifleri 68,6 milyar dolardan 51,6 milyar dolara, öz kaynakları ise 6,6 milyar dolardan 4,3 milyar dolara düşerken, 3 bankanın (TYT Bank, Marmara Bank, Impexbank) faaliyetlerine son verilmiştir. Yaşanan krizle birlikte uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu düşürerek, yatırım yapılması konusunda not görünümünü negatife çevirmiştir. Bu durum dış borçlanmanın önünü kesmiş ve tüm fon taleplerini iç piyasaya yönlendirmiştir. Bunun sonucunda ise faizler hızla yükselmiştir (Keskin vd., 2008:16).

1994 krizi sonrasında ortaya çıkan sorunlara çözmek üzere 5 Nisan 1994 Kararları alınmış ve bu kapsamda tasarruf sahiplerinin güvenini yeniden kazanmak üzere tasarruf mevduatlarının tamamı garanti altına alınmıştır. Öncelikli amacı dışsal dengenin ve döviz piyasalarının istikrara kavuşturulması olan söz konusu istikrar programının diğer hedefleri ise enflasyonla mücadele edilmesi, kamu açıklarının azaltılması ve sürdürülebilir bir büyümeye ulaşılmasını sağlamaktır. Program her ne kadar uygulanmaya başladığı ilk dönemlerde para ve döviz piyasalarında istikrarı sağlanması, döviz kurunun kontrol edilebilmesi, kamu açıklarının azaltılması ve döviz rezervlerinin artırılması şeklinde olumlu sonuçlar verse de, enflasyonda beklenen düşüşü sağlayamaması ve tekrar bütçe açıklarının artış göstermesi konularında çok başarılı olamamıştır (Karaçor ve Alptekin, 2006:311-312). Dolayısıyla 5 Nisan kararları 1994 krizinin etkilerini hafifletmede etkili olurken uzun vadede yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak söz konusu sorunların da tetiklediği Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine kadar ekonomide bir büyüme dönemi yaşanmıştır. Bu kapsamda özellikle 1995 yılı sonrasında ülke ekonomisi hızla toparlanmaya başlamış ve bu olumlu etki bankacılık sektöründe de etkisini

göstermiştir. Faiz oranlarının yüksek oluşu yabancı para cinsinden yatırımlar yerine Türk Lirası cinsinden yatırımları daha avantajlı hale getirmiş ve bu durum para ikamesini yavaşlatmıştır. Aynı dönemde yüksek maliyetli dış borçlanmaya devam edilmiş; ancak bu kez söz konusu borçlanmalara devlet tarafından fon kesintisi uygulanmıştır. Bu durum yabancı para cinsinden borçlanmaların külfetini artırarak, yatırımcıları repo gibi kısa vadeli araçlara yönlendirmiştir. Söz konusu gelişmeler sonucunda bankacılık sektöründe biriken mevduatların büyük bir kısmı yüksek faizli repoya yönelmiştir (Özbek, 2003:8).

1996 yılında kamu borçlanma ihtiyacının faizler yükseltilmeden karşılanmasını sağlamak üzere döviz cinsinden borçlanma, enflasyon endekli borçlanma ve bedelsiz ithalatın kullanılabilceği gündeme getirilmiştir. Yaşanabilecek yeni krizlerin önüne geçmek üzere 1997 yılında ise Hazine Müsteşarlığının, Merkez Bankasından avans kullanımına son verilmiş ve böylece fon ihtiyacı için tekrar piyasalara dönmüştür. Bu durum ilk etapta faizlerin yükselmesine neden olsa da kararlılıkla yürütülen Hazine programı ve azalan kaynak talebi Türk Lirası cinsinden yatırımları cazip hale getirmiş ve piyasanın istikralı oluşu faiz oranlarını düşürmüştür. Ayrıca bu süreçte bankaların açık pozisyonları büyürken, kısa vadeli faiz oranlarının düşmeye başlamasıyla repo yerini tekrar mevduata bırakmıştır (Keskin vd., 2008:16-17).

Genel olarak değerlendirildiğinde 1994 krizi sonrasındaki dönemde, bankacılık sektörü yapısal sorunlarının çözülmesi ve enflasyonun düşürülmesi, kamu borçlanma ihtiyacının azaltılması, yüksek faizlerin önüne geçilmesi üzerine çeşitli programlar hazırlanmıştır. Ancak yapısal sorunları aşmak üzere alınan kararların uygulamaya geçirilmesi konusunda geç kalınması, yüksek enflasyonun önüne geçilememesi, kontrol edilemeyen iç talebin neden olduğu cari işlemler açığının büyümesi ve döviz kurlarındaki baskı sonucunda 1994 krizi sonrasında toparlandığı düşünülen ekonomi 1999 yılı sonu itibariyle tekrar sarsıntılar yaşamaya başlamıştır. Bu kapsamda 1999 yılı sonunda ekonomi %6 daralmış, enflasyon %70'leri görmüş ve faizler ise %106 seviyelerine yükselmiştir. Tüm bu etkiler bankacılık sektöründe de hissedilir hale gelmiş ve Kasım 2000 itibariyle sektör ciddi bir bunalımla karşı karşıya kalmıştır. 9 Aralık 1999'da 2000-2002 dönemine ilişkin

olarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan stand-by anlaşmasıyla desteklenen bir ekonomik program hazırlanmış ancak bu program da Kasım 2000 krizini önleyememiştir. Öz kaynak yetersizliği, kısa vadeli kaynak yapısının neden olduğu yüksek likidite ve faiz riski, vade uyumsuzluğu ve yüksek kur riski gibi nedenlerin sebep olduğu bunalım sırasında aynı sebepler etkilerini şiddetlenerek göstermiş ve bu durum siyasi krizle başlayıp tüm piyasaları alt üst eden Şubat 2001 krizine neden olmuştur (Aydın, 2012:69; Sümer, 2016:490; Şen ve Süer, 2016:453).

22 Kasım 2000 tarihinde yaşanan krizle birlikte devalüasyon ve reel negatif faiz beklentileri, ülkeden sermaye çıkışlarını hızlandırmış ve aynı dönemde likidite krizi boy göstermiştir. Diğer taraftan kriz sürecinde yabancı bankalar Türk bankalarıyla ilişkilerini askıya almışlardır. Tüm bu sorunların aşılmasını sağlamak amacıyla krizi takiben bir dizi karar alınmıştır. Bu kapsamda yabancı bankaların tutumlarını değiştirmek ve uluslararası piyasalardan fon sağlamanın önünü açmak üzere, yabancı bankaların Türk bankalarına açacakları krediler devlet güvencesine alınmıştır. Buna ek olarak IMF'den 7,5 milyar dolar ek rezerv kolaylığı (SRF), 2,9 milyar dolar stand-by kredi desteği ve Dünya Bankası'ndan bankacılık sektörü için 778 milyon ve kamu bankaları için ise 500 milyon dolarlık kredi alınarak sektörün rahatlatılması amaçlanmıştır. Ancak tüm bu çabalar yapısal olarak çok sayıda zayıf bankanın yer aldığı mali piyasaları yatıştırılamamış ve ülkeden sermaye çıkışları devam etmiştir. Böylece 19 Şubat 2001 tarihinde döviz fiyatları aşırı derecede yükselmiş, faizler tırmanmaya devam etmiş, devalüasyon kaçınılmaz hale gelmiş ve açık pozisyonlarını kapatma uğraşı veren bankaların tutumları faizlerin daha da yükselmesine neden olmuştur. Yapısal olarak zayıf bankaların faaliyetlerinin durdurulması ile batık krediler ve büyük boyutlara ulaşan döviz borçlanmalarının yarattığı baskı bankacılık sektörüne büyük bir darbe vurmuştur (Coşar, 2010:20-22). Finansal sistem başta olmak üzere Türkiye ekonomisini oldukça kötü etkileyen 2001 krizi, bankacılık sektörünü öz kaynaklarının %77'si oranında zarara uğratmıştır. Ayrıca bu süreçte 23 banka TMSF'ye devredilmiş, 23 bankanın 14'ü birleştirilmiş, 5 banka satılmış ve 3 banka ise tasfiye sürecine girmiştir. Reel sektörde de kendini hissettiren kriz döneminde, gayri safi milli hasıla reel bazda %9,4 azalmıştır. Söz konusu dönemin en belirgin özellikleri; kamu bankalarının likidite ihtiyaçlarını

karşılayamaması, yoğun döviz talebinin olması, döviz kurları ve faiz oranların da çok hızlı ve büyük artışlar yaşanmasıdır (Keskin vd., 2008:19; Demir ve Gençtürk, 2006:49; Sümer, 2016:490).

2.2.7. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi (2001-2007)

2001 kriziyle büyük hasar alan ülke ekonomisini ve özellikle bankacılık sektörünü tekrar canlandırmak ve banka yapılarını güçlendirmek amacıyla 14 Nisan 2001'de Dünya Bankasının desteğiyle Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmış ve 15 Mayıs 2001 itibariyle bu program uygulanmaya başlanmıştır. Program; dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin kararlı bir şekilde sürdürülmesi, kamu finansman dengesinin güçlendirilmesi, enflasyon hedefine uygun bir gelir politikası oluşturulması ve bankacılık sektörünün tekrar yapılandırılması gibi temel unsurlar çerçevesinde şekillendirilmiştir (Aydın, 2012:70). Bu süreçte bankaların faaliyete başlamaları, takip edilmeleri, denetlenmeleri ve denetim sonrasında alınan kararların uygulanması gibi konularda icraat göstermek üzere, Haziran 1999'da kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve tasarruf mevduatını sigorta etmek, bankaların mali bünyelerini güçlendirmek ve gerektiğinde yeniden yapılandırma görevini ifa etmek üzere, Temmuz 1983'te kurulan ve Haziran 1999'da temsil ve idaresi BDDK'ya devredilen TMSF önemli görevler üstlenmiştir. Ağustos 2000'de faaliyete başlayan söz konusu kurumlardan TMSF; bünyesindeki bankaların sorunlarının hızlıca çözülmesi ve kriz sürecinde mali yapıları bozulan özel bankaların güçlendirilmesi konularına yoğunlaşırken, BDDK ise bankacılık sektörünün uluslararası kurallara uyumlu olarak yeniden yapılandırılmasına, yönetim, izleme ve denetim faaliyetlerinin daha etkin şekilde yerine getirilmesine odaklanmıştır (Çiftçi ve Durusu Çiftçi, 2019: 112).

Kriz sonrası etkinliği artırılan BDDK, bankacılık sektöründe kriz döneminde yaşanan sıkıntıların aşılmasını sağlamak üzere Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte Mayıs 2001'de Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programını açıklamıştır. Hazırlanan program, temel dört temel sorunun çözümü üzerinde durmuştur. Bu kapsamda, ilk olarak kamu bankalarının finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılması sağlanacak, TMSF bünyesindeki bankalara ilişkin

durumlar kısa sürede çözüme kavuşturulacak, yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen özel bankalar yapısal olarak güçlendirilecek ve son olarak bankacılık sektöründe gözetim ve denetim faaliyetleri sıkılaştırılarak sektör daha etkin ve rekabetçi bir hale getirilecektir (BDDK, 2010:38). Ancak tüm bu çalışmalara rağmen 2001 krizinin etkileri bir süre daha devam etmiş ve bir taraftan ülkede ekonomik belirsizlik artarken diğer taraftan da yerli ve yabancı yatırımcıların bankacılık sektörüne olan güvensizlikleri daha hissedilir hale gelmiştir (Özbek, 2003:12). Bu doğrultuda yeni kanunlar ve yeni düzenlemeler hazırlanarak çözüm arayışları devam etmiştir. Temel hedefi bozulan sermaye yapılarını güçlendirmek üzere özel bankalara belirli şartlara tabi olmak kaydıyla bir defaya mahsus ana sermaye ve/veya katkı sermaye desteği sağlanması, bankaların zamanında ödenmeyen alacaklarının tahsil edilmesi ve aktiflere likidite kazandırılması, reel sektörün mali kesime olan borçlarının gönüllülük esas çerçevesinde yeniden yapılandırılmasının (İstanbul Yaklaşımı) teşvik edilmesi olan 4743 sayılı kanun 31 Ocak 2002'de yürürlüğe girmiştir (BDDK, 2010:63). Söz konusu kanunu takiben, aynı yıl çeşitli yönetmelikler hazırlanarak bankacılık sektöründeki düzenleyici çerçevenin iyileştirilmesi amaçlanmıştır (BDDK, 2010:65). 4743 sayılı kanun sağladığı vergi avantajları ve teşviklerden faydalanacak firmaları belirlemek üzere, TBB tarafından Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşması hazırlanmış ve alacaklı kuruluşlarca imzalanmasını takiben BDDK onayına sunulmuş, 4 Haziran 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile darboğaza düşmüş ancak hala katma değer yaratan üretici firmaların, mali kesime olan borçlarının yeniden yapılandırılması sağlanarak hem reel sektörün hem de mali sektörün bilançolarının düzenli ve şeffaf bir şekilde dönüştürülmesi hedeflenmiştir (Erdönmez, 2002:77).

Alınan tedbirler ve hazırlanan düzenlemeler yardımıyla 2003 yılından itibaren ekonomide bir iyileşme yaşandığı görülmüş ve kriz sonrasında %9,5 küçülen ekonomi, 2003 ve 2004 yıllarında sırasıyla %5,9 ve %9,9 oranında büyüme kaydetmiştir. Ekonomik büyüme, Güçlü Ekonomiye Geçiş Program hedeflerinin üstünde gerçekleşirken, programın kararlılıkla sürdürülmesi sonucunda tasfiye edilen ve birleşen banka sayısı artmış ve 2000 yılında 79 olan banka sayısı 2003 yılında 55'e düşmüştür. 2004 yılı itibariyle ülke ekonomisi açısından istikrarın

yakalanması bankacılık sektörünü de rahatlatmış ve sektörün varlıkları bir önceki yıla oranla %23 artarak 306,5 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu süreçte bankalara duyulan güven artmış, TMSF ve BDDK'nın aktif şekilde faaliyet göstermesi finansal sistemin daha etkin ve sağlıklı şekilde çalışmasına yol açmıştır (Kesebir, 2018:12; Arabacı, 2018:35, 35).

Her geçen yıl daha istikrarlı ve sağlıklı hale gelen Türk bankacılık sektörüne yabancı bankaların ilgisi artmaya başlamış ve 2007 yılına gelindiğinde yabancı bankaların sektördeki payı %25,4'e yükselmiştir. Ayrıca borsadan yabancılar tarafından alınan banka hisseleri de dikkate alındığında, bu oranın %42'lere ulaştığı görülmüştür (Coşar, 2010:24).

2.2.8. Küresel Kriz ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler (2007-2018)

Türkiye'de üst üste yaşanan krizler sonrasında bir toparlanma ve yeniden yapılandırma dönemi geçirilirken bu süreçte dünyada da çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim 2007 yılında ABD konut piyasasında yaşanan sıkıntılarla patlak veren ve 2008 yılının son çeyreğinde etkisini iyice hissettirerek tüm dünyaya yayılmaya başlayan küresel finansal krizin en önemli gelişmelerden biri olduğunu söylemek mümkündür. ABD sonrasında Avrupa ve Asya ülkelerini de etkileyen kriz, talep ve büyümede daralmaya neden olmuş ve ABD ekonomisiyle birlikte Türkiye'nin de dahil olduğu birçok ülkede sorunlar yaşanmasına yol açmıştır. Ancak küresel krizin, reel sektörün aksine 2001 krizi sonrasında alınan önlemler neticesinde Türk bankacılık sektörüne etkisi oldukça sınırlı seviyede kalmıştır (Ertuğrul, İpek ve Çolak, 2010:60-62). Türk bankacılık sektörü açısından bu süreçte en önemli risk unsurlarından biri, uluslararası piyasalardan sağlanan fonların önemli ölçüde azalması ve maliyetlerinin yükselmesi olmuştur. Bu durum bankaları kredi vermeden ziyade nakitte kalmaya zorlamış ve mevduatların krediye dönüşüm hızında bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Ancak bankacılık sektörünün yaşadığı bu sıkıntılı süreç çok uzun sürmemiş Merkez Bankasının politika faiz oranlarını indirmesi, likiditeye ilişkin alınan önlemler ve güçlü finansal yapı hızla etkisini göstermiş ve 2009'un ilk yarısında duraklayan kredi hacmi 2010 yılı itibariyle krizin etkisinden sıyrılmayı başarmıştır (Arabacı, 2016:4-5). Ayrıca Türk bankacılık

sektörünün sermaye yeterlilik oranları bakımından güçlü bir yapıya sahip olması ve riskli finansal araçlara yatırım yapılmasından kaçınılması bu süreçte etkili faktörler olarak ön plana çıkmıştır (Ertuğrul vd., 2010:62).

Küresel krizin etkilerinin oldukça yoğun şekilde hissedildiği 2009 yılında, söz konusu etkileri hafifletmek üzere para ve maliye politikasında genişletici nitelikte önlemler alınmıştır. Nitekim alınan önlemler yardımıyla 2010 yılı itibariyle krizin etkileri hafiflemiş ve Türkiye ekonomisi büyüme, enflasyon ve kamu dengesi açısından beklentilerin üzerinde bir performans göstermiştir. Ekonomik büyüme hızının %8,9 olduğu 2010 yılında bankacılık sektöründe de benzer şekilde olumlu gelişmeler yaşanmış ve bankaların toplam aktifleri %21 oranında büyümüştür. Bu süreçte Merkez Bankası açık piyasa işlemleri ile bankacılık sektörüne likidite sağlayarak, zorunlu karşılık oranını artırarak, gecelik borçlanma ve politika faiz oranını düşürerek; BDDK ise kredi kartı asgari ödeme oranı ve konut kredilerinde teminat oranını yükselterek çeşitli önlemler almışlardır. Sonuçta bankacılık sektörü hızlı bir toparlanma yaşamış ve bu süreçte ulusal ve uluslararası alanda TL talebinin artmasının, öz kaynak yeterliliğinin öngörülen seviyenin üzerinde olmasının, uluslararası fon akışının artmasının, kredi talebinin güçlü olmasının, kamu borç çevirme oranının düşmesinin ve piyasaların istikrarlı olmasının etkili olduğu ifade edilmiştir (TBB, 2011: 2-5).

Kriz sonrasında toparlanma sürecine giren dünya ekonomisi, 2010 yılının ikinci yarısından itibaren bazı gelişmiş ülkelerdeki finansal kurumların yaşadıkları mali sorunların çözilemeyişi, kamu borç stokunun oldukça yüksek seviyelere ulaşması ve ekonomi politikalarına olan güvenin azalması gibi nedenlerle tekrar bir belirsizlik ortamına sürüklenmiştir. Küresel krizin evrilerek borç krizine dönüştüğü ve belirsizlik ve riskin artış gösterdiği bu sürecin, Türk bankacılık sektörüne de çeşitli yansımaları olmuştur. Öyle ki bankacılık sektörünün net kârı %10 azalmış, net kâr yüzdesinin düşmesiyle öz kaynak büyümesi yavaşlamış ve öz kaynaklar reel olarak %3 daralmıştır. Ancak tüm bu yaşananlara rağmen, güçlü mali yapısı ve sıkı denetim mekanizması sayesinde, Türk bankacılık sektörü reel büyümesini 2011 yılında da devam ettirmiş ve mevduat, kalkınma ve yatırım bankalarının toplam aktifleri reel olarak %9 oranında artış göstermiştir. Söz konusu dönemde, Türk bankacılık sektörü

diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında, sermaye yeterlilik oranı ve öz kaynak kârlılığı bakımından üst sıralarda yer almıştır (TBB, 2012b: 1-5).

2012 yılına gelindiğinde, gelişmekte olan ekonomiler açısından özellikle finansal sektördeki kırılmalıkların toparlanmayı geciktirdiği gözlenmiş ve bu süreçte Türkiye ekonomisi bir önceki yıla göre %6,6 gerileyerek %2,2 oranında büyümüştür. Bu olumsuzluklara rağmen aynı yıl enflasyon son 44 yılın en düşük seviyesine inmiş, cari açık daralmış ve tasarruf açığı küçülmüştür. Diğer taraftan bankacılık sektöründe ise, istikrarlı büyüme devam etmiş ve IMF'nin 2012 yılı Finansal Sağlık Göstergeleri, Türk bankacılık sektörünün oldukça sağlıklı olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim 2012 yıl sonu itibariyle sektörde, sermaye yeterlilik oranı %17,9 ve ortalama öz kaynak kârlılığı ise %19,6 olarak gerçekleşmiştir. Toplam aktiflerin reel olarak %6 oranında büyüdüğü ve TL kalemlerin bilançoda payının arttığı 2012 yılının Temmuz ayında Basel II uygulamasına da tam anlamıyla geçilmiştir (TBB, 2013:1-5).

Dünya genelinde neoliberalizimin yaygınlaşmasıyla sermayenin serbest dolaşımının önünün açılması, finansal ürün ve hizmetlerin çeşitlenmesi ve teknolojik gelişmelerin hızlanması bankacılık sektörünün karşılaştığı risk türlerini de artırmıştır. Bu kapsamda Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) bünyesinde Basel Bankacılık Denetim Komitesi kurulmuş ve bu komite bankaların karşı karşıya kaldıkları riskleri daha hassas şekilde ölçmek üzere çalışmalar yürütmüştür. Özünde uluslararası finansal piyasalar arasında bir uyum sağlanması adına aradaki farklılıkları gidermek amacıyla düzenlemeler öneren ve piyasalar arasındaki finansal hareketleri denetleyen komitenin, aldığı kararlara uymak kanuni olarak zorunlu olmasa da birçok ülke bu kararlara sadık kalmaktadır (Külahi, Tiryaki ve Yılmaz, 2013: 185).

Bankacılık sisteminin güvenilirliğini ve sürekliliğini korumak ve bankacılıkta karşılaşılabilecek riskleri belirleyerek söz konusu risklere karşı bir kontrol mekanizması geliştirebilmek amacı kapsamında sermaye yeterliliği hesaplama yöntemlerini uyumlu hale getirmek, rekabet eşitsizliğini azaltmak, banka perspektifini uluslararası piyasalara uyum sağlayacak şekilde genişletmek ve

uluslararası bankacılık piyasasındaki farklılıkları azaltmak üzere alınan ilk kararlar Basel I kriterleri adı altında Bank for International Settlements (BIS) tarafından 1988 yılında yayımlanmıştır (Erol, 2007:156). Türkiye’de 1989 yılında kabul edilen kriterler 1992 yılı sonu itibariyle uygulamaya koyulmuştur. Kriterlere uyum sağlamanın kolay olması Türk bankacılık sektörünün hızla Basel I kriterlerine adapte olmasını sağlamıştır. Ancak söz konusu uzlaş, sadece dört tür riski dikkate aldığından risk duyarlılığı düşük kalmış ve finansal piyasalardaki hızlı değişime ayak uyduramamıştır (Külahi vd., 2013: 189). Bunun üzerine 2004 yılında daha geniş kapsamlı olan Basel II kriterlerini yayımlanmıştır. Asgari sermaye yeterliliği, denetim otoritesinin inceleme süreci ve piyasa disiplini olmak üzere üç yapısal bloktan oluşan Basel II uzlaşısının hazırlanmasında, 2002 yılı itibariyle Basel Komitesine üye ülkeler arasına katılan Türkiye de aktif rol almıştır. Söz konusu kriterler, esasen bankaların çalışma şartlarını belirleyerek yapılan işlem ve verilen hizmetlerin uygulanması aşamasında bankalar arası farklılıkları gidererek standartlaştırmayı amaçlamıştır. Ayrıca Basel II uzlaşısı, risk ölçümü ve yönetiminde hızla değişen koşullara uyum sağlamak üzere daha kapsamlı bir yaklaşım benimsenmiş ve finansal sistemin daha güvenli koşullarda faaliyet göstermesini desteklemeye devam etmiştir (Yıldırım, 2015:13). Türk Bankacılık Sisteminde Basel II Kriterlerine aşamalı bir şekilde geçiş sağlanmış ve 2012 yılı Temmuz ayı itibariyle geçiş süreci tamamlanmıştır.

2008 yılındaki küresel kriz sonrasında Basel II Kriterlerine çeşitli eksiklikler ithaf edilmiş ve bu eksikleri gidermek üzere 2010 yılında Basel III kriterleri ilan edilmiştir. Buna göre sermaye yeterliliği ölçüsü hesaplanırken kullanılan sermaye tanımı değiştirilmiş ve bankaların riskli işlemleri arttıkça sermayelerini hem niceliksel hem de niteliksel olarak artırmaları gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Basel III kriterleri ile kaldıraç oranının oluşturulması, likidite ile ilgili düzenlemeler ve döngüsel sermaye tamponlarının oluşturulması şeklinde yeni düzenlemeler getirilmiştir. Türkiye’de ise henüz Basel III kriterleri tamamıyla uygulanmasa da sermaye yeterliliğinin asgari oranının üzerinde olması ve sektördeki bankaların öz kaynaklarını oluşturan ödenmiş sermaye, kâr yedekleri ve dağıtılmamış kâr gibi kalemlerin oransal olarak yüksek olması, Basel III’ün nitelikli sermaye prensibi gibi

konularına uyum sağlamada sorun yaşanmayacağını göstermektedir (Cicioğlu ve Çil, 2018: 101-102).

2.2.9. Bankacılık Sektörünün Mevcut Durumu

Günümüz itibariyle bağımsız denetleyici ve düzenleyici kurulların çatısı altında Türkiye bankacılık sektörü; oldukça güçlü bir mali yapı, yüksek sermaye yeterlilikleri, etkin bir iç denetim ve risk yönetimi, kalifiye iş gücü, sunulan işlem ve hizmet türleri, gelişmiş teknolojilerin kullanımı ve üstün hizmet kalitesiyle gelişmiş ülkelerin bankacılık sektörleriyle rekabet edebilecek bir yapıya kavuşturulmuştur (Sümer, 2016:491). Özellikle 2001 yılında yaşanan kriz sonrasında alınan önlemler ve yapılan düzenlemeler neticesinde, Türk bankacılık sektörü güçlü temellere oturtulmuştur. Bu durumu çeşitli göstergelerle desteklemek mümkündür. Nitekim, Türkiye bankacılık sektörünün 2010 yılında %87 olan aktif büyüklük/GSYİH oranı 2017 ve 2018 yıllarında sırasıyla %105 ve %104'e yükselmiştir. 2017 yılında bu oranın gelişmekte olan ülkeler ortalaması %106 ve gelişmiş ülkeler ortalaması ise %319 olarak gerçekleşmiştir. Mevcut durum itibariyle Türk bankacılık sektöründe aktiflerin GSYİH'ya oranı gelişmekte olan ülke ortalamasına yakınken, gelişmiş ülke ortalamasının ise yaklaşık üçte biri seviyesindedir (BDDK, 2019:3; Keskin vd., 2019:72; TBB, 2019:2). Kişi başına aktifler ise 2017 yılı sonu itibariyle Türkiye, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler için sırasıyla 11 bin, 10 bin ve 120 bin dolar gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülke ortalamasının bir miktar üzerinde olmasına karşın, gelişmiş ülkelerin onda biri civarında olan bu değer, her ne kadar düşük gibi görünse de 2007 yılında AB ülkelerinin 30 kat altında olan kişi başına aktifler konusunda sektörde önemli bir gelişme kaydedildiğini söylemek mümkündür.

2019 yılı Haziran ayı itibariyle aktif büyüklüğü 4.234 milyar TL olan Türk Bankacılık sektöründe 34 mevduat, 13 kalkınma ve yatırım, 6 katılım bankası olmak üzere toplam 53 banka faaliyet göstermektedir. Ayrıca 2010 yılında toplam 45 bankaya ait 9.465 şubenin faaliyet gösterdiği sektörde 178.503 personel istihdam edilmişken, 2019 yılına gelindiğinde sektördeki büyümeye bağlı olarak şube sayısı 11.495'e ve personel sayısı 206.032 kişiye yükselmiştir. Müşteri sayısına paralel

şekilde gelişen bu yükseliş, bir çalışanın hizmet ettiği kişi sayısı bakımından sektörü AB'deki gelişmekte olan ülkeler ortalamasına yaklaştırırken, bir şubede hizmet verilen kişi sayısı bakımından hem AB hem de AB'deki gelişmekte olan ülkeler ortalamasına yaklaştırmada yetersiz kalmıştır. Nitekim 2017 yılında Türkiye'de şube ve çalışan başına düşen kişi sayıları sırasıyla 6.890 ve 253 olarak gerçekleşirken, AB'ne dahil olan gelişmekte olan ülkeler ortalaması bakımından bu değerler 3.232 ve 252 şeklinde kaydedilmiştir (BDDK, 2019: 2; Keskin vd., 2019:74).

2019 yılının ilk yarısında toplam kredi tutarı 2.540 milyar TL ve toplam mevduat tutarı ise 2.273 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve sektörde aynı dönemde mevduatın krediye dönüşüm oranı 1,03 olarak hesaplanmıştır (BDDK, 2019:7). Nitekim TBB'nin yayınladığı Uluslararası Karşılaştırmalar İtibarıyla Bankacılık Sektörü raporuna göre seçilmiş⁴ gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye, kredi/mevduat oranı en yüksek olan grupta yer almaktadır.

2010 yılında 21 milyar TL olan Türk bankacılık sektörünün net dönem kârı, 2018 yılı sonunda 53 milyar TL'ye yükselmiştir. Bankacılık sektörünün kârı son bir yılda %8 düşüşle 49 milyar TL'ye düşmüştür. Sektörün yapısal olarak ne denli güçlü olduğunun anlaşılması açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilen sermaye yeterlilik oranının ise, 2019 yılının ilk yarısında %17,73, yıl sonu itibarıyla de %18,43 olduğu raporlanmıştır (Keskin vd., 2019: 117; BDDK, 2019:8-21). Bu oranın, Basel II kriterleri çerçevesinde kullanılan asgari sermaye yeterlilik oranı olan %8'den ve ülkemizde ihtiyatlı bir oran olarak belirlenen %12'den yüksek olması nedeniyle, sermaye yeterliliği konusunda Türk bankacılık sektörünün başarılı olduğunu söylemek mümkündür (Coşkun vd., 2012:30).

3. SONUÇ

Sanayi faaliyetlerinin sürdürülmesi, ticari faaliyetlerin sağlıklı işleyebilmesi ve para transferlerinin devamı için bankacılık sektörü finansal sistemin elzem bir ayağı olmaktadır. Bu çalışmada, Türk bankacılık sektörü, tarihsel perspektiften değerlendirilmiş, bankacılık tarihine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Nitekim, Türk

⁴ Almanya, Fransa, İngiltere, Japonya, İtalya, İspanya, Macaristan, Polonya, Arjantin, Malezya, Rusya, Meksika, Türkiye, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan.

bankacılık sektörü tarihi ve gelişimi, iktisadi dönüm noktası özelliğine sahip belirli aralıklara bölünmüş ve bu belirli dönemler itibariyle bankacılık sektörü için kronolojik olarak incelemeler yapılmıştır. Bu kapsamda, incelemeler yapılırken, ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde, bankacılık faaliyetlerinin ilk olarak, Galata'da ikamet eden Galata Bankerleri veya Sarrafları aracılığıyla başladığı tespit edilmiştir. Nitekim, Osmanlı Devleti'nde bankacılık faaliyetlerinin, borçlanmanın genel anlamda kamu sektöründen kaynaklandığı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise, bankalar tarafından daha çok sanayi sektörünün finanse edildiği ve özel sektörün güçlenerek, özel bankaların kurulduğu tespit edilmiştir. Nitekim, planlı dönem, bankacılık sektörü için istikrarsız büyüme ve enflasyondan kaynaklanan zorlukların olduğu bir dönem olmuştur. Dolayısıyla, bankacılık sektörü yeterince güçlü hale gelememiştir.

1980 yılından sonra piyasa ekonomisine geçiş ile, bankacılık sektöründe birçok yenilik meydana gelmiştir. Fakat, 1990'dan sonra, yüksek kamu borçları ve yüksek enflasyon sebebiyle, bankacılık sektörü zor yıllar yaşamıştır. Dolayısıyla, kontrollü bankacılıktan serbest bankacılığa adım atılması, sancılı süreç yaşanmasına sebep olmuştur. 2001 yılının ardından yeniden yapılandırma süreci başlamış ve kredi hacmi bu süreçte oldukça genişlemiştir. Yeniden yapılandırma süreci, bankacılık sektörüne istikrar kazandırmış, ancak; yabancı sahipliğindeki bankalar güçlenmiş ve bankacılık milli olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Öyle ki, bankacılık sektörü, küresel hale gelirken, istikrarsızlıklar artmıştır. Günümüzde ise, Türk bankacılık sektörü, güçlü kurumlara ve modern bankacılık anlayışına sahiptir. Ayrıca, Türk bankacılık sisteminin mali yapısı, sağlamlık özelliği göstermektedir ve Türk bankacılık sektörünün kaliteli ürün ve hizmet sunumu ile etkin denetim kurumları mevcuttur.

İlerleyen dönemlerde yapılacak olan çalışmalarda, Türk bankacılık sektörünün tarihi gelişiminin yanı sıra, bankacılık sisteminin mali verilerinin sunulması ve gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörünün mali yapıları ile Türk bankacılık sistemi mali yapısının karşılaştırması ile elde edilecek

bulguların, para ve sermaye piyasaları açısından faydalı olabileceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Apak, S ve Tay, A. (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki finansal sisteminde Osmanlı Bankası'nın yeri ve faaliyetleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, 63-103.
- Arabacı, H. (2016). Küresel krizin Türk bankacılık sektörüne etkileri. *Social Sciences Research Journal*, 5(3), 1-6.
- Arabacı, H. (2018). Türkiye'de bankacılık sektörünün gelişimi (2000-2016). *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 25-42.
- Artun, T. (1980). *Türkiye'de bankacılık*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydın, N. (2012). Dünya'da ve Türkiye'de bankacılığın gelişimi. Metin Toprak ve Metin Coşkun (Eds.). *Bakacılık ve Sigortacılığa Giriş* içinde (ss.52-78) Eskişehir, Türkiye: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bahar, O. ve Erdoğan, E. (2011). 1994 ve 2000 krizleri sonrasında Türkiye'de uygulanan finansal regülasyon politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 1-19.
- Balaylar, N. A. (2017). Türkiye'de finansal serbestleşme döneminin mevduat bankaları fon kaynak ve kullanımları üzerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(4). 549-578.
- BDDK (2002, Temmuz 23). *Bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programı: gelişme raporu*. Erişim adresi <http://docplayer.biz.tr/6310532-Bankacilik-sektoru-yeniden-yapilandirma-programi-gelisme-raporu.html>
- BDDK (2010, Eylül 3). *Krizden istikrara Türkiye tecrübesi*. Çalışma Tebliği, Ankara. Erişim adresi https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0395_02.pdf
- BDDK (2019, Ağustos 28). *Türk bankacılık sektörü temel göstergeleri, Haziran 2019*. Erişim adresi https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0689_01.pdf
- Boyacıoğlu, A. M. (2003). 1980 Sonrası Türk bankacılık sektöründeki gelişmeler, krizlerin sektör üzerindeki etkileri ve iyileştirici öneriler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(9), 523-538.
- Canbaş, S. ve Doğukanlı, H. (2007). *Finansal pazarlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Cicioğlu, Ş. ve Çil, C. G. (2019). Türkiye'de uygulanan Basel Kriterleri ve Basel III Kriterlerinin Türk finans sistemine etkileri. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 83-104.
- Coşar, N. (2010). Türkiye'de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi, Ed. Nevin Coşar ve Melike Bildirici. *Tarihi Siyasi Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008*. içinde. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Coşkun, M.N., Ardor, H. N., Çermikli, A. H., Eruygur, H. O., Öztürk, F., Tokatlıoğlu, İ., Aykaç, G. ve Dağlaroğlu, T. (2012). *Türkiye'de bankacılık sektörü piyasa yapısı, firma davranışları ve rekabet analizi*. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 280, İstanbul.
- Çiftçi, C. ve Durusu Çiftçi, D. (2019). Güçlü ekonomiye geçiş programı sonrası Türkiye'de banka karlılığının belirleyicileri. *Sosyoekonomi*, 27(39), 111-131.
- Çonkar, K. (1988). *Kalkınma bankacılığı ve Türkiye'deki uygulama*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Demir, Y. ve Gençtürk M. (2006). İMKB'de işlem gören yerli ve yabancı bankaların göreceli etkinliklerinin veri zarflama analizi ile ölçümü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21 (2), 49-74.
- Er, S. (2009). *Devletin bankacılık sektöründe düzenleyici denetleyici rolü ve Türkiye uygulaması*. İTO Yayınları, No: 34, İstanbul.

- Erdönmez, A., P. (2002). Ekonomik kriz sonrası kurumsal yeniden yapılandırma süreci. *Bankacılar Dergisi*, 43, 67-82.
- Erol, M. (2007). BASEL I ve BASEL II Uzlaşısı'nın bankalar tarafından işletmelere verilen kredilerde risk yönetimi aracı olarak kullanılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 155-160.
- Ertuğrul, A. ve Zaim, O.(1996). *Türk bankacılığında etkinlik: Tarihi gelişim kantitatif analiz*. Ankara: İşletme ve Finans Yayınları.
- Ertuğrul, C. İpek, E. ve Çolak, O. (2010). Küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8 (13), 59-72.
- Fertekligil, A. (200). *Türkiye'de borsanın tarihçesi*. İstanbul: İMKB Yayınları.
- Güngör, F. (2016). Osmanlı Devleti'nde faiz ve tefeciliğe karşı zirâî kredi teşkilatları. *Turan-Sam*, 31, 87-94.
- I. Kalkınma Planı, Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- II.Kalkınma Planı, Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- III. Kalkınma Planı, Erişim adresi: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- İloğlu, A. S. (1964). *Türkiye'de zirai kredi ve T.C. Ziraat Bankası*. Sosyal Siyaset Konferansları 15. Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İnalcık, H. (2001). İstanbul (Tarih-Türk Devri), TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 23. İstanbul: TDV Yayınları, s. 235.
- Karaçor, Z. ve Alptekin, V. (2006). 1980 sonrası istikrar politikaları ışığında Türkiye ekonomisinin trend analizi yardımıyla değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 307-342.
- Kazgan, G. (1999). *Yeni ekonomik düzende Türkiye'nin yeri*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kazgan, H. (2006). *Galata bankerleri*. Ankara: Orion Yayınları.
- Keşenek, Y. ve Yentürk N. (2005). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kesebir, M. (2018). Türkiye'de 2001 krizi sonrası bankacılık sektörünün durumu, yapısal reformlar ile son yıllardaki gelişmeler. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3 (2), 1-19.
- Keskin, E., İnan, E. A., Mumcu, M., Erdönmez, P., Kılınc, G., Özaktan, A., Yavuz, M. ve Kranda, A. (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi (1958-2007)*. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 262, Ankara.
- Keskin, E., İnan, E. A., Ünsal, Ü., Kılınc, G., Özaktan, A., Çoşkun, A. (2019). *60. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi (1958-2018)*. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 334, Ankara.
- Külahi, E. A., Tiryaki, G. ve Yılmaz, A. (2013). Türkiye'de Basel I, II ve III kurallarına uyum süreci, *Öneri*, 10(40), 185-200.
- Mangır, F. (2006). Finansal deregülasyonun (1989-2001) Türkiye ekonomisi üzerine etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri. *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 459-473.
- Ortabağ, E. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılığın gelişimi ve regülasyon*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Ökçün, G. (1698). *Türkiye iktisat kongresi 1923 İzmir*. Haberler-Belgeler-Yorumlar.
- Özbek, M. (2003). Karşılaştırmalı rasyo analizi yöntemiyle ekonomik krizlerin banka bilançolarına

etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Parasız, İ. (2005). *Para banka ve finansal piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Parasız, İ. (2014). *Modern bankacılık teori ve uygulama*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Sümer, G. (2013), Türk vergi sistemi açısından bankaların ödev ve yükümlülükleri (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sümer, G. (2016). Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi ve AB bankacılık sektörü ile karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 485-508.

Şahin, H. (2009). *Türkiye ekonomisi, tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu*. Bursa: Ezgi Yayınevi.

Şen, S. ve Süer, Ö. (2016). Mülkiyet yapısı bağlamında Türk bankacılık sektörünün tarihçesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 448-462.

TBB (2011, Mayıs 6). *Bankalarımız 2010*. Yayın No: 276, İstanbul. Erişim adresi https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi_/998/Ekler/Bankalarimiz_2010.pdf

TBB (2012a). *Türkiye’de bankacılık sektörü piyasa yapısı, firma davranışları ve rekabet analizi*. Yayın No: 280, İstanbul: TBB Yayınları.

TBB (2012b, Mayıs 6). *Bankalarımız 2011*. Yayın No: 284, İstanbul. Erişim adresi <https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/793/Bankalarimiz2011.pdf>

TBB (2013, Mayıs 6). *Bankalarımız 2012*. Yayın No: 294, İstanbul. Erişim adresi https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikiraporlar/ekler/669/Bankalarimiz_2012.pdf

TBB (2019, Aralık 31). *Uluslararası karşılaştırmalar itibariyle bankacılık sektörü*. Erişim adresi https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7639/Uluslararası_Karsilastirmalar_2018.pdf

Tokgöz, E. (2009). *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi (1914- 2009)*. Ankara: İmaj Yayınları.

UIS (2018, Aralık 25). Uluslararası istihdam stratejileri, izleme ve değerlendirme raporu, finans sektörü. Erişim adresi http://www.uis.gov.tr/media/1199/uis_izleme_degerlendirme_raporu151-162.pdf

Yetiz, F. (2016). Bankacılığın doğuşu ve Türk bankacılık sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 107-117.

Yetiz, F. (2016). Bankacılığın doğuşu ve Türk bankacılık sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 107-117.

Yıldırım, O. (2015). Türk bankacılık sisteminde Basel Kriterleri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52 (609), 9-21.

Zarakolu, A. (1973). *Cumhuriyet’in 50. yılında memleketimizde bankacılık*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği, No 61.

Ziraat Bankası Sürdürülebilirlik Raporu, (2013, Aralık 26), Erişim Adresi <https://www.ziraatbank.com.tr/tr/BankamizZB/surdurulebilirlik/Documents/SurdurulebilirlikRaporu2013.pdf>.